

ทำไม “ตุงกระด้าง”

ต้องแขวนคู่กับ

“เสาหงส์” ?

หงส์ประดับเสาในล้านนา นิยมทำด้วยไม้แกะสลักปิดทองระยาสี

คำข่อน หรือตุงตะขาบของไทยในแม่ฮ่องสอน

วัดมณีโพธิ์นที่เชียงใหม่ หลายแห่งทำเสาหงส์เพ้นปล้องใจ (ยอดเจดีย์) ไม่มีตุงกระด้าง

● ดูกระด้าง ดูตะขาบ และดำช้อน

ก่อนอื่นขออธิบายความหมายของคำ
ว่า "ดู" สักนิดว่าคืออะไร

"ดู" หรือ "หุง" บางท่านสะกด "ดูง"
เป็นภาษาถิ่นภาคเหนือ หมายถึง "อง" นั่นเอง ในกลุ่ม
วัฒนธรรมล้านนามักมีการใช้ดูงเป็นเครื่องถ้วยชาม
กันมาก แต่ก็มีวัตถุประสงค์การใช้ที่แตกต่าง
กันไป

จากหลักฐานจารึกและพิธีกรรมความ
เชื่อที่ปรากฏพอสรุปได้ว่า การสร้างดูงและการ
ใช้ดูงนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการบูชาพระธาตุ
บูชาพระพุทธรูป ปักพระคัมภีร์ในงานเฉลิมฉลอง
ศาสนาสถาน การขอเข้าถึงพระนิพพานความเชื่อ
เรื่องการเกวตออายุสะเคาะเคราะห์ การอุทิศ
การสืบชาติต่ออายุสะเคาะเคราะห์ การอุทิศ
ส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว ฯลฯ

ดังนั้นการใช้ดูงจึงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรม
ทางพุทธศาสนาและเกี่ยวข้องกับประเพณีชีวิตดูง
จึงทำด้วยวัสดุอันหลากหลาย ขึ้นอยู่กับสถานการณ์
และประเพณีที่กำหนด เช่น ผ้า กระดาษ ไม้ โลหะ
 เป็นต้น

สำหรับ "ดูกระด้าง" ที่กำลังจะกล่าว
ถึงนี้ ชื่อก็บอกแล้วว่าทำด้วยวัสดุที่คงทน ได้แก่
แผ่นไม้ อดุลตกแต่งด้วยแผ่นโลหะประเภททอง
จังโก (ทองสักโก) ปิดทับบนกระด้างจีน (กระด้าง
ตะกั่ว) สีลันต่างๆ เป็นพื้นหลัง อดุลเป็นลวดลาย
พันธุ์พฤกษา ลายเครือเถา ลายกระหนก ลายนาค
เกี่ยว ลายรูปสัตว์ ในยุคหลังๆ เกิดความนิยมเพิ่ม
รูป 12 นักษัตร หรือสัตว์ประจำปีเกิดของผู้ถวาย
ตอนบนหรือล่างของแผ่นดูงด้วย

ซึ่งดูกระด้างจัดว่าเป็น "ดูมงคล"
ประเภทหนึ่ง

อย่าไปสับสนกับดูงอีกประเภทหนึ่ง ที่
ใช้วัสดุแบบ "กระด้าง" สร้างเหมือนกัน แต่เป็น
ดูงอวมงคล หรือใช้ในงานศพ หากทำด้วยสิ่งกะสิ
จะเรียกว่า "ดูเหล็ก" และหากสร้างด้วยแผ่นทอง

เหลืองเรียก "ดูทอง"
ดูงเหล่านี้มีขนาดเล็ก
ไม่นับรวมจัดอยู่ในกลุ่ม
ของ "ดูกระด้าง" เป็น
อันขาด

รูปร่างของ
ดูงกระด้างมักทำผืนดูง
ยาวและแคบ มีทั้งสร้าง
ให้ส่วนหัวกว้างกว่าส่วน
หางด้านล่าง และมีทั้ง
กว้างเท่ากันตลอดทั้ง
ผืน ยอดบนสุดของส่วน
หัวและล่างสุดทำเป็นรูป
กรวยสามเหลี่ยม

ดูงกระด้างมัก
มีขนาดใหญ่ สูงตั้งแต่ 2
เมตรขึ้นไปจนถึง 9 เมตร
การทำดูงกระด้างต้องใช้
ทุนทรัพย์และมีมือหัตถะ

เชื่องช่ำ... มักเป็นบุคคลที่มีฐานะ มั่งคั่ง หรือผู้มีอำนาจ
สังคม คือเจ้าเมือง คหบดี หรือเจ้าอาณานิคม

รูปลักษณะโดยรวมของดูงกระด้าง
นั้นมีส่วนคล้าย "ดูตะขาบ" ของชาวมอญอยู่
มากทีเดียว กล่าวคือมีแผ่นปักข้าง และมีสาย
ประดับที่ส่วนปลายทั้งสองหัวบนดูงเป็นรูป
เรือแหลมขนาดเล็กเท่ากับเสา ซึ่งชาวไทใหญ่ก็
มีดูงประเภทนี้เรียกว่า "ดำช้อน" (จะแปลว่า ดูง
ตะขาบ หรือดูงตะขาบ อย่างไรก็ตามไม่ทราบได้ เพราะ
ยังไม่มีโอกาสสอบถามปราชญ์ไทใหญ่ เพียงแต่
เห็นว่ารูปลักษณะระหว่างดูงตะขาบ กับดำช้อนนั้น
คล้ายกัน)

กล่าวง่าย ๆ ก็คือทั้งดูงกระด้างของ
ล้านนา ดูงตะขาบของมอญ และดำช้อนของไท
ใหญ่ ต่างก็ทำขึ้นเพื่อใช้แขวนติดกับแหงเสาซึ่ง
มีทั้งเสากลม สีเหลี่ยมและแปดเหลี่ยม ที่ปลาย

ยอดและสลักเป็นรูปหงส์ นานา ๆ ที่จึงจะพบรูปที่แปลกออกไปบ้าง เช่นรูป
เทพนม หรือนกหัสดีลิงค์ ฯลฯ

สิ่งที่น่าสนใจคือดูงกระด้างมักสร้างถวายเป็นคู่ๆ มักไม่ค่อยพบ
แบบเดี่ยวๆ มีทั้งวางไว้หน้าฐานชุกชีขององค์พระประธาน หรือวางไว้หน้า
โอบสัณทิวาร บางแห่งทำให้ฐานพระธาตุเจดีย์ ดังเช่นดูงกระด้างชิ้นนี้เคย
ถวายทานแด่พระบรมธาตุหริภุญไชย ประเพณีการถวายดูงกระด้างเป็น
วัฒนธรรมที่ชาวล้านนาได้รับมาจากชาวมอญ หนา และไทใหญ่ ที่นิยมสร้าง
ดูงกระด้างสำหรับบูชาพระรัตนตรัยอย่างถาวรมาาก่อนแล้ว

● หายาของธงปฏักจากอินเดีย

ก่อนจะเป็นดูงตะขาบในวัฒนธรรมมอญ ชาวจีนเคยยืมเอา
เคมียิ่งประเภทหนึ่งเรียกว่า "ปฏัก" หรือ "ปฏากา" นักวิชาการเรียกว่า
"ธงปฏัก" (อ่านธงปะดาก) อันมีลักษณะคล้ายธงตะขาบของมอญมาก คือ
ทำด้วยวัสดุเป็นแผ่นยาวใช้ห้อยลงโดยผูกติดกับปลายเสา ซึ่งธงปฏักนี้ใช้

บูชาเทพเจ้าในศาสนาฮินดูด้วยเช่นกัน โดยปักธงผืนใหญ่ไว้กลางพิธีกรรม
เวลาในงานบูชา ใครเห็นธงปฏักก็รู้ได้ทันทีว่าผู้ประกอบพิธีนั้นนับถือนิกาย
ที่บูชาเทพเจ้าองค์ใด เพราะจะใช้สีของธงตามสมมติเทพเจ้า เช่นบูชาพระ
ศิวะใช้ปฏักสีเขียว บูชาพระนารายณ์ใช้สีเหลือง บูชาพระพรหมใช้สีขาว
บูชาพระอาทิตย์ใช้สีแดง เป็นต้น

นอกจากนี้อินเดียยังมีธงประเภทอื่นๆ ที่เรียกว่า "ธชะ" หรือ
"ธวัช" เป็นธงผ้าหรือธงกระดาษรูปสามเหลี่ยม กับ "ไตรรงค์" เป็นเสา

สองต้นที่ผูกโยงด้วยสายลึงค์ประดับริ้วธงเล็ก ๆ
เรียงราย

กล่าวกันว่า การจำแนกธงให้มีสามแบบ
ของอินเดีย นั้น เป็นเครื่องหมายแสดงขอบเขต
(มณฑล) ของตัวคน โดยเปรียบเทียบดังนี้ ส่วน
สูงตั้งแต่คอขึ้นไปถึงศีรษะ เป็น ธชะ แสดงความ
สูงส่ง ส่วนต่ำตั้งแต่คอลงมาถึงเท้าหรือร่างกาย
มนุษย์ เป็นปฏัก จึงใช้เป็นแผ่นกระดานตรงที่
แสดงความแข็งแรง และธงประเภทไตรรงค์คือส่วน
กว้าง หมายถึงแขนที่กางออกไปสองข้าง เหมือน
สายลึงค์รูปขลุ่ย ประราทิ

การตกแต่งพิธีบูชาด้วยธงทั้งสามอย่าง
นี้ จึงเท่ากับว่าตัวเองเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในพิธี

นั้น เพื่อความสวัสดีมีชัย
**● เสาหงส์ : เชื่อม
 คำนานชาวมอญ
 มิติใหม่**

จากพระธรรม
 เทศนาชื่อ "อานิสงส์ทาน
 เสาตุงและเสาหงส์" ได้
 กล่าวไว้ ผู้ที่ทำบุญด้วยการ
 สร้างเสาตุง (ตุงกระด้าง)
 และเสาหงส์เป็นพุทธบูชา
 บุคคลเหล่านั้นจะเกิดใน
 ตระกูลชั้นสูงและอุดมด้วย
 โภคทรัพย์ต่างๆ แต่พระ
 ธรรมเทศนาไม่ได้บอก
 ที่มาที่ไปว่าทำไมต้องเป็น
 "หงส์"

เชื่อว่าจุดแรก
 เริ่มแห่งการใช้เสาหงส์
 แขนงตุงกระด้างมาติด
 นั้น ต้องมีความเกี่ยวข้องกับ
 กับเสาหงส์ของชาวมอญ
 อย่างชนิดแยกกันไม่ออก
 เนื่องจากมอญเป็นเจ้าของ
 พื้นที่ในดินแดนภาคเหนือ
 มาก่อนชาวไทเผ่าต่างๆ
 อาณาจักรล้านนาจึงมีหลัก
 ฐานว่าอาณาจักรหริภุญ
 ไชยนั้นมีประชากรหลัก
 เป็นชาวมอญมาตั้งแต่
 สมัยพระนางเจ้าจามเทวี
 แล้ว

และยังมีหลัก
 ฐานยืนยันว่าทุกวันนี้ชาว
 มอญยังมีประเพณีถวาย

ธงตะขาบ เพื่อนำไปแขวนไว้ที่ยอด
 เสาหงส์ในประเพณีสงกรานต์อีกด้วย
 ซึ่งเสาหงส์นี้คือมาชาวพม่าได้รับ
 เสาอิทธิพลไปใช้ในชีวิตประจำวัน
 ดังเช่นเสาหงส์จำนวนมากกว่า 20
 เสา ปกป้องรายรอบพระมหาธาตุเจดีย์
 ขเวดากอง

ความหมายเรื่อง "หงส์"
 ของชาวมอญ (รวมทั้งชาวพม่าที่
 นับถือ) นั้นมีความลุ่มลึกหลายมิติ

มิติแรกเกี่ยวข้องกับตำนาน
 การสร้างเมืองหงสาวดี ซึ่งเป็นเมือง

หลวงของชาวมอญนั้น สรุปลงใจได้ว่า ใน
 สมัยพุทธกาล ดินแดนที่เป็นที่ตั้งเมืองหงสาว
 ดียังเป็นทะเลอยู่ เมื่อน้ำแห้งจะแลเห็นภูเขา
 สูงผุดขึ้น ทำให้มองเห็นเทวโลกคล้ายรูปพระเจดีย์
 ในครั้งนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จมา

วัดพระธาตุลำปางหลวง รวบรวมตุงกระด้างหลายรูปแบบ วิหารพระพุทธรูปทั้งในและหน้าวิหาร

วัดสี่เหลี่ยง อู๋ครุบเจ้าศรีชัยราช 100 ปีที่ผ่านมา ออกแบบตุงกระด้างให้ล้อกับเสาวิหาร

วัดทรายมูล ลำปางมีเสาหงส์ตุงกระด้าง 2 คู่ ทั้งนอกและในวิหาร

วิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง มีดугกระด้างแบบพื้นถิ่นชาวข่าและม้ง

ถึงบริเวณแห่งนี้ ทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ได้ทอดพระเนตรหงส์ทองสองตัวลงเล่นน้ำอยู่ จึงทรงพยากรณ์ว่า กาลสืบไปภายหน้าบริเวณที่หงส์ทองทั้งสองลงเล่นน้ำนั้นจะเป็นมหานครขึ้นชื่อว่าเมืองหงสาวดี และเมื่อเวลาผ่านไปมาราว 1,000 ปี ได้มีเจ้าชายเชื้อสายข่าได้สร้างเมืองขึ้น ณ ที่ที่หงส์เคยเล่นน้ำ

มิตินี้เองที่ทำให้ชาวมอญนับถือหงส์มาก เมื่อได้สร้างพระเจดีย์ขึ้น นิยมทำรูปหงส์สองหรือหนึ่งคู่เกาะกันไว้เหนือยอดฉัตร และปัจจุบันทำหงส์ไว้เหนือสันหลังคาพระวิหารอุโบสถ และภาพที่พบเห็นกันมากที่สุดตามหมู่บ้านของชาวมอญที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วประเทศไทย ก็คือ การตั้ง "เสาหงส์" ไว้หน้าวัดประจำหมู่บ้าน เรียกได้ว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญที่ทำให้รู้ว่า ณ บัดนี้ได้มายังเขตหมู่บ้านชาวมอญแล้ว เห็นเสาหงส์ที่ไหน ก็เห็นหมู่บ้านมอญที่นั่น

สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เคยทรงบันทึกเหตุการณ์ถวายแด่สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงรัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับข้อสังเกตเรื่องเสาหงส์ของชาวมอญในสยามไว้ดังนี้

"เสาหงส์" มีแต่ในเมืองไทยเท่านั้น เพราะชาวมอญในเมืองไทยสร้างขึ้นเพื่อรำลึกถึงเมืองหงสาวดี เมื่อต้องจากบ้านทิ้งเมืองไปอยู่เมืองไทย เสาหงส์นี้ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม จะต้องทำตัวหงส์ให้หันหน้าไปยังทิศที่ตั้งของเมืองหงสาวดี ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องรำลึกถึงอดีตราชธานีอันยิ่งใหญ่ของชาวมอญ เสาหงส์จึงเพิ่งจะมีขึ้นเมื่อราวร้อยกว่าปีมานี้เอง (หากนับในยุคปัจจุบันต้องบวกเพิ่มไปอีก 100 ปีหลังจากที่สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เป็น 200 กว่าปี เพื่อยกย่องรัชกาลที่ 3 ที่มีการอพยพชาวมอญมาอยู่ในสยาม)

หากเหตุผลเป็นดังกล่าวยังต้นแล้ว แสดงว่าในเมืองมอญก็ไม่น่าจำเป็นต้องสร้าง "เสาหงส์" เพราะเมืองหงสาวดีก็อยู่ ณ ที่แห่งนั้นแล้ว แต่ในความเป็นจริงได้พบว่าวัดมอญในเมืองท่าแทบทุกแห่งก็ปรากฏมีเสาหงส์อยู่ด้วยเช่นกัน

อนึ่ง ได้พบหลักฐานว่าชาวมอญปักเสาหงส์ตามชุมชนต่างๆ เพื่อความเป็นสิริมงคลมาก่อนหน้าที่จะมีการสร้างเมืองหงสาวดีเป็นราชธานีเสียอีก ดังหลักฐานข้อความที่ปรากฏในศิลาจารึกเมืองแกนนครปฐม อายุในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ยังคงใช้ตัวอักษรมอญรุ่นแรกที่เพิ่งหลุดจากอักษรปัลลวะมาหมาดๆ ความว่า "มีคนทรงชื่อนายโลละอุ ได้สร้างวัดพร้อมเสาหงส์ 1 ต้น"

การปลุกพระคำทูล 4 ทิศ (ไม่มีภาพ) รอบเจดีย์บนพนา วัดพระธาตุลำปางหลวง ลำปาง

เสาหงส์ชุมชนมอญบ้านบ่อเตา เวียงเกาะกลาง ป่าซาง ลำพูน ไม่มีดугกระด้าง

ดังนั้นจึงควรหันมาองคคติที่ว่า "หงส์" นั้นมีหลายสถานะ เป็นสัญลักษณ์ของทิศเบื้องบน หรือทิศที่ห้าด้วยเช่นกัน เป็นพาหนะของพระพรหม เทพเจ้าผู้กำกับโลกแห่งศาสนาพราหมณ์ อีกมุมหนึ่งหงส์ถือว่าเป็นสัตว์ตระกูลสูงของชาวจีน เป็นสัญลักษณ์ของพระเจ้าจักรพรรดินี้ เคียงคู่กับมังกร อันหมายถึงพระเจ้าจักรพรรดิราช ข้างฝ่ายอินเดียถือว่าหงส์เป็นเจ้าแห่งเวหน ยิ่งใหญ่กว่าสัตว์ปีกทั้งหมดในป่าตามหาน้ำนำไปสู่ความเชื่ออีกมิติหนึ่ง ซึ่งก็ยังเกี่ยวข้องกับชาวมอญอีกนั่นเอง คือความเชื่อที่ว่า

มิตินี้เองที่ชาวมอญกล่าววาทะพุทธเจ้าเคยเสวยพระชาติเป็นหงส์ในอดีตชาติในหนึ่งชาติครั้งนั้นได้ดูปมอุปไมยไว้ว่า การจุดเป็นหงส์ของพระพุทธเจ้าครั้งนั้น ก็เพื่อสะท้อนนัยของการเป็นสัตว์ชั้นสูงที่สามารถบินได้สูงและเร็วมาก แต่ความเร็วของหงส์บินก็ไม่อาจเทียบได้กับความเร็วของ "ความตาย" ที่จะมาถึงมนุษย์ทุกคนเมื่อไหร่ก็ได้ทุกเวลา ชาวพุทธจึงไม่ควรประมาทให้เร่งทำความดี ดังนั้นเสาหงส์ของชาวมอญจึงสร้างขึ้นเพื่อบูชาหงส์ในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าให้เป็นเครื่องเตือนสติรำลึกถึงความตายที่จะต้องมาถึงทุกคนทุกขณะ

หันกลับมามองดูการนำเสาหงส์มาใช้แขวนดุงกระด้างในล้านนา เชื่อว่าปราชญ์ล้านนารับรู้ยู่เดิมกว่าต้นกำเนิดนั้นเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชาวมอญโดยไม่มีข้อแม้ แต่ก็ได้พยายามสร้างความหมายใหม่ให้แก่เสาหงส์ในเวอร์ชันล้านนาว่า

ผู้ถวายดุงกระด้างนั้น ตั้งใจจะใช้หงส์ทำหน้าที่เป็นพาหนะช่วยนำบุคคลผู้ล่วงลับไปแล้วหรือบุคคลที่ยังอยู่ในโลกนี้ไปยังดินแดนแห่งความไม่สิ้น ให้ข้ามพ้นอุปสรรค อันเป็นอาณิสสส์ให้ได้สำเร็จมรรคผลนิพพานตามคตทางพระพุทธศาสนา

ปริศนาเรื่องดุงกระด้างบนเสาหงส์ จึงน่าสนใจยิ่งนัก เพราะแนวคิดแตกออกเป็นหลายความเชื่อ

ปัจจุบันไม่ค่อยพบเห็นการสร้างดุงกระด้างถวายวัดกันอีกแล้ว เนื่องจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปกับภาวะโรค ประเพณีความเชื่อของชาวล้านนาถูกคุกคาม คงเหลือไว้เพียงให้ลูก

หลานเห็นว่า "ดุงกระด้าง-เสาหงส์" เป็นงานพุทธศิลป์อีกประเภทหนึ่งที่แสนวิจิตรอลังการ และยินดีให้ลูกจับขึ้นหิ้วเข้าไปยื่นยันแท่นมณีนภพพิธีทอดกฐินเรียบร้อยแล้ว ไม่ต่างจากเซตาคากรรมของสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ประกายค์มโหรี ธรรมารักษ์ หีบพระกรรม ฯลฯ